

Grensverhalen

AUTEURS Marloes Verhoeven & Anne Ribbert

FOTOGRAFIE Marloes Verhoeven

Hoe ervaren bewoners van de Nederlands-Duitse grensstreek elkaar? In hoeverre zien en voelen ze een grens? Wat voor invloed heeft het contact met de ander op de eigen identiteit? In het journalistieke project 'Grensverhalen' gaan Marloes Verhoeven (fotografe) en Anne Ribbert (tekstschrijver) in gesprek met mensen die privé of beroepsmatig een betekenisvolle relatie hebben met de grens.

De fysieke grens tussen Nederland en Duitsland is verdwenen. Tegelijkertijd zijn er veel zichtbare en voelbare verschillen tussen de twee landen. In ons project 'Grensverhalen' gaan we in gesprek met mensen die een bijzondere band hebben met de grens: de grensgangers. Wat is hun verhaal van de grens? Hoe komt de grens tot uitdrukking in hun dagelijks leven? Uiteindelijk hopen we met sprekende verhalen en foto's te bereiken dat mensen aan weerszijden van de grens elkaar zien en geïnspireerd raken door de manier waarop de ander de (meerwaarde van) de grens ervaart. Met dat doel voor ogen hebben we gesprekken gevoerd met in totaal 24 mensen in de regio Rijn-Waal. Een aantal deelnemers reageerden op een oproep die we op de website van de Euregio hadden geplaatst. De meeste deelnemers vonden we echter binnen ons eigen netwerk en via aanbevelingen van eerder geïnterviewden. De deelnemers varieerden in leeftijd, geslacht, woonplaats en de manier waarop ze in contact stonden met de grens: sommige grensgangers hadden vooral beroepsmatig met de grens te maken, anderen in hun privéleven; een deel werkte en woonde in het andere land en weer anderen staken de grens dagelijks over omdat een deel van hun leven zich in het buurland afspeelde. We reden onder andere naar Dinxperlo en Suderwick, naar Kessel, Kleve en Nijmegen. We spraken Nederlandse stellen die net over de grens in Duitsland wonen, een grensoverschrijdend politieteam, een burgemeester, een pastoor, een dirigent van een tweetalig koor, enzovoorts. Elk met

een eigen verhaal. Dit artikel geeft een impressie van hoe de geïnterviewden de grens beleefden.

Grens als afbakening

Elsa Duijnstée, die met haar man Rico Bastiaans en hun pasgeboren kind in het Duitse Kranenburg woont, werkt in Nederland. Voor haar heeft het dagelijks passeren van de grens bijna een symbolische betekenis. "Als ik terugrijd vanuit mijn werk, gaat er een knop om. Ik laat nog heel eventjes de dag de revue passeren en dan denk ik: 'en nu is het Feierabend'. Zodra ik de grens passeer en Duitsland weer inrijd, ben ik ook in mijn hoofd weer thuis, dan mag ik van mezelf echt niet meer aan mijn werk denken. De grens is voor mij een

Hendrik Jan Janssen, eigenaar van 'Boscafé Merlijn' in Grafwegen.

'Boscafé Merlijn' in Grafwegen.

bewuste barrière. Voor mij zijn het echt twee verschillende landen.” Hendrik Jan Janssen, eigenaar van 'Boscafé Merlijn' in het Duitse Grafwegen, had een soortgelijke ervaring in de tijd dat de grenzen nog gesloten waren. “Ik had vroeger een sleutel van de grenspoort alsof het mijn voordeur was. Iemand zei ooit heel treffend tegen mij: 'Als je straks naar huis gaat, sluit je daadwerkelijk de deur achter Nederland'. Ik heb me hier altijd heel geborgen gevoeld. De grens heeft toen veel voor mij betekend, omdat het me een heel groot gevoel van veiligheid gaf. Het was veilig omdat het een afgesloten ruimte was.”

Grens als inspiratiebron

De Kleefse kunstenaar Max Knippert vindt de nabijheid van de grens intrigerend. “Door de grens komen er nieuwe impulsen overwaaien. [...] Dit soort dynamieken vind ik heel spannend, die zouden er allemaal niet zijn als er geen verscheidenheid meer was. Ik ben blij dat er hier in deze regio meer diversiteit is dan bijvoorbeeld in Zentral-Bayern. Het levert ook een zekere confrontatie op. Door het contact met de ander vraag je jezelf automatisch af: 'is de manier waarop wij het doen de enige of beste manier om het te doen?' Daardoor groei je als mens.”

Max ervoer veel verschillen toen hij als handwerker aan weerszijden van de grens werkte. “Ik vond het spannend om te zien dat de huizen anders gebouwd zijn, terwijl er maar enkele kilometers tussen liggen. In Nederland wordt er meer geïmproviseerd, de gebruikte materialen gaan misschien maar tien jaar mee, terwijl een Duits huis

voor 100 jaar of langer gebouwd wordt. Het voordeel van de manier waarop er in Nederland wordt gebouwd, is dat je meer geld overhoudt om andere dingen te doen. [...] In sommige dingen kan er best wel wat minder degelijk gewerkt worden. Dat heb ik geleerd door het contact met Nederlandse handwerkers.”

Het dagelijks passeren van de grens heeft bijna een symbolische betekenis

Grens als buitenkans

Voor de Nederlanders Elsa Duijnstée en Rico Bastiaans uit Kranenburg biedt de grensstreek duidelijk ook praktische voordelen: “We zetten bij wijze van spreken een speld op de kaart hier in Kranenburg en daar trekken we dan een kring omheen: waar gaan we naartoe, wat is nu het meest praktisch?” Kleding kopen ze meestal in Nijmegen of in Kleve, omdat het aanbod daar groter is, voor mobiele telefonie zijn ze vanwege hun abonnement afhankelijk van Nederland. Voor toneel gaan ze naar de Nijmeegse schouwburg, voor een popconcert wordt vaak voor Oberhausen gekozen. “Er is een heel groot keuzepakket, je moet alleen durven!”, aldus Rico.

Grens als blikverruimer

Ook Beate van Asch, directrice van een tweetalige Nederlands-Duitse basisschool in Kranenburg, vindt de diversiteit in het

grensgebied, "het feit dat mensen kunnen kiezen uit het aanbod aan twee kanten van de grens", fascinerend. Als ze terugblijkt op haar eigen ervaring, heeft het passeren van de grens haar een ruimere kijk op de wereld gebracht. Haar belangstelling voor andere talen en culturen werd versterkt. Belangrijker is voor haar misschien nog wel dat zij zich bewuster is geworden van haar eigen culturele identiteit. "Ik ben meer gaan nadenken over mijn Duitse identiteit en heb het schuldgevoel dat ik vroeger had met betrekking tot de Duitse geschiedenis een plek kunnen geven." Voor Beate geldt dat hoe ouder ze wordt, hoe meer ze zich bewust is van haar Duitse roots. "Het zijn juist de dingen die je niet uit hoeft te leggen. Neem het begrip 'Osterlamm': elke Duitser heeft hier onmiddellijk een beeld voor ogen. Aan Nederlanders moet ik eerst uitleggen dat het gebak is in de vorm van een lammetje met een vlaggetje in zijn rug dat met Pasen wordt gegeten. Zo zijn er talloze voorbeelden van concepten die echt cultuurgebonden zijn. Doordat ik altijd veel tijd in Duitsland heb doorgebracht, heb ik niet dezelfde gevoelsmatige binding met de Nederlandse cultuur ontwikkeld."

Grens als motor voor verandering

In tegenstelling tot Beate is de van oorsprong Duitse muziektherapeute Gerlind Starniske, die sinds 1995 in Nijmegen woont, zo ondergedompeld in het Nederlandse leven dat ze dikwijls vergeet dat de Duitse grens maar enkele kilometers verderop ligt. "Wat dat betreft, leef ik met de kont naar mijn eigen land", vertelt ze. Gerlind geeft aan dat ze zich vanaf het begin dat ze in Nijmegen woonde heel vrij heeft gevoeld. Ook is ze naar eigen zeggen vrijer en spontaner geworden, ook al vindt ze zichzelf nog steeds minder los dan de gemiddelde Nederlander. "De nonchalance die ik bij

Nederlanders vaak heerlijk bevrijdend vind, heb ik veel minder. In het begin bijvoorbeeld, toen we net samenwoonden, kwamen er vrienden eten. Hans had net een aperitiefje ingeschonken, iedereen zat lekker samen in de tuin, maar ik had al de soep opgeschept. Hij was klaar, dus hij moest geserveerd worden." Dat ze zelf veranderd is in dat opzicht, merkte ze laatst toen ze op familiebezoek in Duitsland was: "Toen viel het ook mij op hoe absurd het eigenlijk is, dat hele stipte en georganiseerde. Dit is wel een trekje dat ik bij meer Duitsers herken. Daarvan ben ik toenemend vervreemd geraakt."

Los van hoe ze zich voelen, plakt de omgeving soms een etiket op hen

Grens als spiegel

Hoewel Gerlind zichzelf vooral Nederlandse voelt, zijn het vaak anderen die haar eraan herinneren dat ze dit niet is en dat kan wel eens pijnlijk zijn: "Het kan me diep raken als mensen me laten merken dat ik geen Nederlandse ben, door in het Duits terug te praten of op een andere manier te laten merken dat ze horen dat ik Duitse ben. Ik vind Nederlands een prachtige, pure taal, waarin ik me vanaf het begin thuis heb gevoeld. Ik wil die taal graag spreken, en vind het vervelend als ik dan antwoord krijg in steenkolen-Duits." Dat je door de 'ander' geconfronteerd wordt met jezelf merken ook de zussen Gijsberthine en Christianne van Winkoop (afbeelding 4). Deze laatste is onlangs weer terug verhuisd naar Duitsland en leeft nog tussen de verhuisdozen. Los van hoe ze zich voelen, plakt de

Een gevoel van verbondenheid: de van oorsprong Duitse Gerlind Starniske kijkt uit over 'haar' Nijmegen.

omgeving soms een etiket op hen. Als er een belangrijke voetbalmatch is, wordt Gijsberthine, die zich door en door Duitse voelt, regelmatig geplaagd met haar Nederlandse roots. "Dan krijg ik bijvoorbeeld om de vijf minuten een sms'je als Nederland slecht speelt. De omgeving maakt me dan tot Nederlander." Bij Christianne is het omgekeerde het geval: binnen haar vriendenkring in Friesland wordt Christianne nu soms 'de Duitser' genoemd, en dat terwijl ze zich vooral Nederlandse voelt. Dit komt omdat zij de drijvende kracht achter de verhuizing naar het Duitse Isselburg was. Haar man, een honkvaste Fries, was voorheen nog nooit in het buitenland geweest. "Toch is het heel absurd. Ik woon net vier maanden in Duitsland en ik ben alles behalve Duits."

Grens als hinderpaal

Voorals mensens leven zich gedeeltelijk in het ene en gedeeltelijk in het andere land afspeelt, ervaren de grens soms als lastig. Zoals Christianne beschrijft: "Het grootste probleem is dat we tussen twee landen in zitten – we wonen in Duitsland, maar mijn studie en het werk van mijn man is in Nederland. Mijn Nederlandse zorgverzekering is stopgezet omdat ik naar Duitsland ben verhuisd, maar ik kan in Duitsland geen zorgverzekering aanvragen omdat ik daar geen werk heb. Ik moet dan een formulier invullen dat ze weer naar Nederland sturen. Ik heb nu ook problemen met de belastingdienst in Nederland. Al mijn toeslagen werden stopgezet omdat ik in Duitsland ben gaan wonen, terwijl mijn man in Nederland werkt en ik er dus wel recht op heb. Dat levert allemaal veel gedoe en stress op."

Grens als irrelevant concept

Veel geïnterviewden gaven aan zich noch Nederlands, noch Duits te voelen. Meer dan één keer hoorden we op onze vraag met welk land mensen zich het meest identificeren, het antwoord 'ik voel me vooral Europeaan'. Daarnaast was de regio een belangrijke variabele in het leven van sommige geïnterviewden. Elsa verwoordt dit als volgt:

"Als ik naar mezelf kijk, merk ik dat ik me vooral met de regio identificeer, veel meer dan met één van de landen. Daar voel ik me thuis, dat is mijn gebiedje. Alles wat daar gebeurt, gaat me aan het hart en alles wat daarbuiten gebeurt, is een ver-van-mijn-bed-show. Een deel van die regio ligt toevallig in Duitsland, een deel van de regio ligt toevallig in Nederland. Het maakt me allemaal niet uit, als ze maar van mijn regio afblijven. Als mijn regio maar bij mij blijft passen. Anders zou ik mezelf kwijt zijn." Haar man Rico voegt hieraan toe: "of het Duitsland of Nederland is, zal me worst wezen. Ik denk dat het voor ons een heleboel problemen zou oplossen als ze de grens gewoon zouden afschaffen en dat er binnen Europa met regio's gewerkt zou worden."

Ook het Nederlands-Duitse fotografen-echtpaar Gerard en Lilo Kruijzen, woonachtig in Kleve, werkzaam in Ottersum, voelt zich echte grensgangers. Ze denken niet meer in een Nederlandse versus Duitse identiteit, maar hebben die twee geïntegreerd. Gerard omschrijft de natuur van grensgangers als volgt: "Grensgangers zijn mensen die over een drempel heen zijn gestapt. Ze staan over het algemeen open voor wat er op hun pad komt."

Alweer verhuisd: het passeren van grenzen loopt als een rode draad door het leven van de zussen Gijsberthine en Christianne van Winkoop.

Conclusie en vervolg

Concluderend kan gezegd worden dat grensgangers door input uit twee culturen meer variatie ervaren in de manier waarop het leven vormgegeven kan worden - of het gaat om boodschappen doen of het nemen van verder reikende beslissingen. Deze 'bredere blik' wordt doorgaans als verrijkend en inspirerend ervaren, ook al kan het leven in twee landen ook tot praktische ongemakken leiden, omdat grensgangers in hun beleving 'tussen twee systemen' kunnen vallen. Daarnaast brengt het zien van meerdere opties de grensganger in dialoog met zichzelf en de cultuur van de twee landen. Dit kan leiden tot identificatie met het land van herkomst, respectievelijk met het andere land, of het ervaren van een overkoepelende (Europese of grensregio-) identiteit. Als de waarneming van de eigen identiteit niet overeenkomt met de manier waarop grensgangers door de buitenwereld worden gezien, kan spanning optreden. Het project grensverhalen bevindt zich nu in de voltooiende fase en zal in 2013 afgesloten worden met een publicatie van de meest sprekende verhalen en foto's.

Marloes Verhoeven (grensverhalen@gmail.com) studeerde Ontwikkelingsstudies aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij werkt momenteel als zelfstandige voor diverse non-profitinstellingen en is tevens werkzaam als fotograaf. Anne Ribbert (grensverhalen@gmail.com) studeerde Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en Onderwijskunde aan de Universiteit Twente. De van oorsprong Kleefse werkte tot haar verhuizing naar Zürich in juni 2012 als onderwijskundige en tekstschrijver in Nijmegen.